

УДК: 82-3

DOI: 10.35254/bsu/2023.65.38

Исмаилова Р.

Ош мамлекеттик университети

КЫРГЫЗ АДАБИЯТЫНДАГЫ КӨРКӨМ КТОРМО ЖАНРЫНЫН ИЗИЛДЕНИШИНИН АКТУАЛДУУЛУГУ

Кыскача мазмуну: Макалада улуттук адабияттагы көркөм котормонун калыптанышы, өсүп-өнүгүшү, анын адабий процеске тийгизген таасири жана адабий процесстеги ордун, маанисин аныктоо болуп саналат. Орус жана совет адабиятынын көрүнүктүү котормочу-теоретиктери: К.Чуковский, С.Маршак, Г.Гагечиладзе, И.Левый, Н.Любимов, М.Рыльский, А.В.Федоров, П.И.Копанев, Ю.Левиндин жана башкалардын көркөм котормо жөнүндө атайын фундаменталдуу эмгектери жазылган. "Кыргыз жазуучулары үчүн котормочулук жумуш өз алдынча чыгармачылык бир мектеп катары болгон жана азыркы учурдагы көрүнүктүү кыргыз акын-жазуучуларынын дээрлик баары ошол мектептин баскычтарынын өткөн" деп, адабиятчы К.Асаналиев айткандай, тунгуч акын-жазуучулардын ар бири көркөм котормо менен астейдил иштешкен. Адабият жаралганда көркөм котормо кошо жаралганын фактылар менен аныктоо, анын таасиринде жеке чыгармачылык өнөрдүн өсүшү, жеке стилдин калыптанышы, эволюциясы, дүйнө элдери менен болгон адабий-маданий карым-катнашты бекемдөө, орток адабий мурастардын кенчин толуктоо, эң башкысы эне тилдин казынасына кошкон салымын аныктоо зарыл.

Түйүндүү сөздөр: көркөм котормо, котормочу, түпнуска, көркөм котормонун теориясы, котормо сыны, илимий-фундаменталдуу, лингвистика.

Исмаилова Р.

Ошский государственный университет

АКТУАЛЬНОСТЬ ИССЛЕДОВАНИЯ ЖАНРА ХУДОЖЕСТВЕННОГО ПЕРЕВОДА В КЫРГЫЗСКОЙ ЛИТЕРАТУРЕ

Аннотация: В статье определяются становление, рост и развитие художественного перевода в национальной литературе, его влияние на литературный процесс, его место и значение в литературном процессе. Специальные фундаментальные труды были написаны в художественном переводе видных переводчиков и теоретиков русской и советской литературы: К.Чуковского, С.Маршака, Г.Гагечиладзе, И.Левина, Н.Любимова, М.Рыльского, А.В.Федорова, П.И.Копанева, Ю.Левина и др.. «Переводческое дело для кыргызских писателей было самостоятельной школой творчества и почти все выдающиеся кыргызские поэты-писатели современности прошли этапы этой школы», — говорил литературовед К.Асаналиев, каждый из первых поэтов и писателей усердно занимались художественным переводом. Фактами необходимо установить, что художественный перевод создавался при зарождении литературы, под его влиянием происходил рост личного творчества, формирование и эволюция личного стиля, укрепление литературных и культурных связей с народами мира, пополнение сокровищницы общего литературного наследия, а самое главное определить вклад в сокровищницу родного языка.

Ключевые слова: художественный перевод, переводчик, оригинал, теория художественного перевода, переводческая критика, научно-фундаментальная, языкознание.

Ismailova R.
Osh State University

RELEVANCE OF RESEARCH OF THE GENRE OF LITERARY TRANSLATION IN KYRGYZ LITERATURE

Abstract: The article defines the formation, growth and development of literary translation in national literature, its influence on the literary process, its place and significance in the literary process. Special fundamental works were written in the literary translation of prominent translators and theorists of Russian and Soviet literature: K. Chukovsky, S. Marshak, G. Gagechiladze, I. Levy, N. Lyubimov, M. Rylsky, A.V. Fedorov, P.I. Kopaneva, Y. Levina and others. “Translation for Kyrgyz writers was an independent school of creativity and almost all the outstanding Kyrgyz poet-writers of our time went through the stages of this school,” said literary critic K. Asanaliev, each of the first poets and writers was diligently engaged in artistic translation. It is necessary to establish with facts that literary translation was created at the birth of literature, under its influence there was an increase in personal creativity, the formation and evolution of personal style, the strengthening of literary and cultural ties with the peoples of the world, the replenishment of the treasury of the common literary heritage, and most importantly, to determine the contribution to the treasury of the native language.

Keywords: literary translation, translator, original, theory of literary translation, translation criticism, scientific and fundamental, linguistics.

Улуттук басма сөздүн пайда болушу көркөм котормону жанр катары негиздеген. Кыргыз адабиятынын жаралуу жана калыптануу мезгилинде, өсүп-өнүгүү этаптарында, мезгил талабына ылайык адабий процесстин өөрчүшүнө түз жана кыйыр түрдө таасир эткен. Анын башталыш мезгили, пайда болушунун тарыхый себептери Октябрь революциясынан кийин тагыраак айтканда, кыргыз тилинде жарыкка чыккан тунгуч “Эркин Тоо” гезитине М. Лермонтовдун “Үч курма” поэмасын К. Баялиновдун котормосу менен байланыштыруу да чындыкка дал келбейт. Анткени, котормо илиминин (лингвистикалык, морфологиялык, фонетика-фонологиялык ж.б.) аспекти жана түрлөрүнөн айырмаланып, котормонун спецификалык өзгөчөлүгү (автордун стили, адабий манерасы, идеясы, ою, максаты ж.б. у.с.) өзүнчө бир жанрды түптөп, өсүп-өнүгүшүндө узак жана татаал жолду басып өттү. Чыныгы көркөм котормо “Эркин Тоо” газетасынын 11-июндагы 27-санына бүткүл дүйнө пролетарларынын ыры “Интернационалдын” кыргызча котормосу кыргыздын тунгуч агартуучусу, акын, жазуучу Касым Тыныстановдун 1924-жылдагы автордун “Окуу китеби” деген окулуугуна киргизилген. “Интернационал” обондуу ыр менен “Ийнелик менен Кумурска” деген И.А.Крыловдун тамсили биринчи жолу орусчадан кыргызчага которулган.

Алгачкы көркөм котормолор жөнүндө Х. Карасаевдин “Кыргыз тилине которулган көркөм адабияттын котормосу жана андагы кемчиликтер”; “Кыргыз тилинде котормо адабияттын башталышы жана өөрчүшү” эки макаласында иш кагаздар менен катар татар, казак тилинде чыгарылган кысалар алгач жазма түрүндө которулбаганы менен оозеки түрүндө кыргызчага которулуп айтылганынан мына ушуларды котормо адабиятынын башталышы деп

аташыбыз керек деген. Ошол кездеги котормолордун абалы, сапаты жөнүндө: ”Котормочу ал чыгарманы кесип катарында сүйүп которбостон, жүр-нары кыла салат. Албетте, мындай көз караш, чыгарманы сапаттуу кылбасы өзүнөн-өзү белгилүү” деген пикири да жүйөлүү.

Орус жана совет адабиятынын көрүнүктүү котормочу-теоретиктери: К.Чуковский, С.Маршак, Г.Гагечиладзе, И.Левый, Н.Любимов, М.Рыльский, А.В.Федоров, П.И.Копанев, Ю.Левиндин жана башкалардын көркөм котормо жөнүндө атайын фундаменталдуу эмгектери жазылган. Ошону менен бирге көркөм котормо жана котормочулар, көркөм котормонун түрлөрү, котормочулук иштин фазасы, котормочуга коюлган милдеттер жана талаптар туралуу ой-пикирлерин эмгектерде кеңири баяндаган. Алар көркөм котормо өнөрүн искусство чыгармасынын бир бутагы катары баалап, теориясы жана негиздерин жазганда, курулай баяндоо менен же жөн-жайынча обзор түрүндө эмес, которулган конкреттүү бир чыгарманы алып, аны деталдуу, ар тараптуу талдап, түпнускасы менен салыштырып, ал эле эмес, прозалык чыгармалардын ар бир абзацына чейин анализдеп беришет.

”Кыргыз жазуучулары үчүн котормочулук жумуш өз алдынча чыгармачылык бир мектеп катары болгон жана азыркы учурдагы көрүнүктүү кыргыз акын-жазуучуларынын дээрлик баары ошол мектептин баскычтарынын өткөн” деп, адабиятчы К. Асаналиев айткандай, туңгуч акын -жазуучулардын ар бири көркөм котормо менен астейдил иштешкен. Кыргыз адабиятынын калыптануу мезгилинин жоокерлери: К.Тыныстанов, М.Элебаев, Б.Солтоноев, Т.Сыдыкбеков, У.Абдукаимов, С.Карачев, К.Баялинов, А.Токомбаев, Ж.Бөкөнбаев, К.Жантөшев жана башка акын- жазуучулардын дээрлик көпчүлүгүнүн чыгармачылык өрүштөргө, сереге чыгып кетишине, так ушул көркөм котормо жардамга келген.

Алгачкы этаптардагы көркөм котормо маселесине арналган илимий эмгектер көп болбосо да, Ч.Т.Жолдошева, К.Х.Джидеева, Р.М. Керимбекова, А.Кадыркулов, Дж.А.Бегеевдердин азын-оолак илимий диссертациялык иштерин атап өтөлү. Ал эми котормо адабияттын жекече тарыхый маселелерин, союз кезиндеги бир тууган совет элдеринин өз ара адабий-маданий байланышын, карым-катнашын, айрым советтик көрүнүктүү жазуучулардын кыргызча которулган дүйнөлүк классикалык чыгармачылык тажрыйбаларын иликтөөгө алган илимий иштер: Э.Ч. Мамытбеков, Д.М. Кулбатыров, К.И.Мамбеталиев, А.Б.Борубаева, А.А.Кудайбергенов, А.В. Жирков, Р.М.Новрузов, С.Ж.Бурбекова жана башкаларга таандык.

Көркөм котормо кыргыз адабиятынын ар тараптуу өсүп-өнүгүшүндө эбегейсиз роль ойногон. Поэзия, проза, драматургия, публицистика, адабий сын, сатира жана башка жанрлардын кеңири кулач жайышына, адабий жаңылыктар менен табылгалар, саамалыктар менен бийиктиктердин өр алышына жол ачкан. Ак ыр (белый стих), эркин уйкаш (велибр) ырлардын кыргыз поэзиясына ыкташына, ошондой эле реалисттик, модернисттик, постмодернизм, символизм, натурализм сыяктуу адабий агымдардын кыргыз кыртышына акырындык менен сиңишине түрткү берди. Орустун белгилүү акыны В.А.Жуковскийдин: “Ырдын котормочусу-атаандашың” (Переводчик в стихах-соперник) ырдын автору менен

атаандашпастан, өзүнөн мурунку которгон котормочулардын атаандашы. Котормочунун адабий “мени”, жеке өзүнө таандык жазуу-ырдоо манерасы эч качан роль ойнобош керек. “Котормочунун автопортретине эмес, акындын автопортретине айланат” деген фразасы төгүн жерден айтылбаганына күбө болдук, анткени кыргыз адабиятынын өсүп-өөрчүшүнүн этап-этабындагы мыкты котормочулардын муунунун өсүп чыгышын, өнөрүнүн такшалышын шарттады. Алгачкы котормочулар: К.Тыныстанов, К.Баялинов, С.Карачев, У.Абдукаимовдон тартып, О. Орозбаев, С. Бектурсунов, К. Рысалиев, К.Рыспаев, Т.Сыдыкбеков, А.Осмонов, Ч.Айтматов, С.Эралиев, С.Жусуев, Р.Рыскулов, С.Жигитов, К. Ботояров, А.Токтогулов, А.Токтомушев, С.Акматбекова, Э.Турсунов өндүү мыкты котормочулардын мектеби түптөлдү. Бирок, алардын ар биринин жеке чыгармачылык тажрыйбасы, чыгармачылык өнөрканасынын чеберчилик усулдары жетишээрлик даражада изилденип, иликтене элек.

Ошону менен бирге союз маалында көркөм котормонун этап-этап боюнча өнүгүшү айрыкча 40-50-жылдарда, андан соң 60-70-жылдарда, 70-ден 90-жылдарда бийик-бийик сереге жетип, түпнускадан да ашып түшкөн эң мыкты котормолордун жаралышын шарттаган. Көлөмү жагынан чакан эки-үч куплеттеги ырдан тартып, чоң көлөмдөгү ыр менен жазылган романдар, майда жанрдагы новелла, эсседен тартып, том-том роман-эпопеяларга чейин которулган. Эгерде келечекте көркөм котормо таануу илими, анын тарыхы, түрлөрү, көркөм котормонун теориясы, көркөм котормонун жоболору жана практикалык негиздери, котормо сыны, башка илимдер менен болгон өз ара байланышы, адабий процесстеги орду менен мааниси ар тараптуу иликтенип, лингвистикалык аспектиси ошону менен бирге чыгармачылык ыктары, усулдары өз-өзүнчө каралган фундаменталдуу, системалуу эмгектер жазылса, так ушул алгачкы котормолордун хронологиясынан башталары талашсыз.

Биз макалада көркөм котормонун алгачкы этаптарынан тартып, эгемендүүлүк жылдарындагы ал-абалына, өсүп-өнүгүшүнө, алардын түрлөрүнө жана ыктарына учкай гана токтолдук. Ар бир этап өзүнүн жетишкендиги, кемчилиги жана мүчүлүштүгү менен айырмаланган, ошентсе да түпнускасынан ашып түшкөн мыкты котормолорду тартуулаган. Көркөм котормо жанры узак жана татаал жолду басып өттү дегенибиздин төркүнү төмөнкүчө; алгачкы котормолор, андан кийинки этаптагылар да үч-төрт же андан ашык котормочулар тарабынан которулган. Учурда айрым бир чыгармаларды (м: А.Ахматова “Сероглазый король”) ондон ашуун котормочулар которгон. Мунун себептери иликтениши керек. Ошентип, нарктуу көч бара-бара түзөлгөн, толукталган, байыган.

Ал эми эгемендүүлүктөн кийинки мезгилде сырткы миграциянын натыйжасында чет элде окуп-иштеп жана жашап жаткан мекендештерибиз (акын-жазуучу, котормочу), адабиятка кызыккандар тарабынан орус жана тектеш тилдерден гана эмес англис, немец, француз, чех, поляк, итальян, жапон, корей, иран, түрк жана башка тилдерден түзмө-түз которуу колго алынды.

Көркөм котормо таануу илими, анын тарыхы, теориялык жана практикалык

негиздеринин иштелип чыгышы жөнүндө фундаменталдуу эмгектерди жазуунун зарылчылыгын мезгил талаптоодо. Котормо сынынын жаралышы, этаптык өсүп-өнүгүшү боюнча да илимий фундаменталдуу эмгектер керек. Көркөм котормолордун тематикасынын системага салынышы, хронологиялык тартиби, котормонун түрлөрү; эркин котормо, сөзмө-сөз котормо, синхрондук котормо жана салыштырма котормонун өзгөчөлүктөрү, сапат жана өздүк белгилерин тактаганга аракеттендик. Ушуга байланыштуу атайын сөздүктөр, диалектилик, этимологиялык сөздүктөр, справочниктер, усулдук колдонмолор иштелип чыкса, көркөм котормонун адабий процесстеги орду менен мааниси тереңдейт, улуттук адабияттын келечеги үчүн ушул жанрдын ар тараптуу комплекстүү изилденип- иликтениши ишибиздин актуалдуулугун шарттайт.

Адабияттар

1. К. Чуковский: "Высокое искусство" [М. "Искусство". 1964.]
2. Н. Любимов: "Несгораемые слова" [М. "Худ. литература". 1983.]
3. М. Рильский: "Искусство перевода" [М. "Советский писатель" 1986]
4. А. Федоров: "Искусство перевода и жизнь литературу", [Советский писатель, Ленинград отд, 1983]
5. Көркөм котормо тарыхы жана теориясынын маселелери. Бишкек. 2005